

LIETUVOS ŪKIŲ DEMOGRAFINIS GYVYBINGUMAS

Nelė Jurkėnaitė

*Dr. Lithuanian Institute of Agrarian Economics, V. Kudirkos str. 18-2, LT 03105, Vilnius.
Tel. +370 5 261 1481. E-mail nele@laei.lt*

© Aleksandras Stulginskis University, © Lithuanian Institute of Agrarian Economics

Įteikta 2013 11 05; priimta 2013 12 05

Pastaraisiais dešimtmečiais Europos Sąjungoje ypač aktualus ūkininkų kartų atsinaujinimo iššūkis, kurį galima priskirti prie kritinių, išsaugant gyvybingą žemės ūkį ilgalaikėje perspektyvoje. Straipsnyje pateikta literatūros analizė identifikuoja svarbiausius kriterijus, taikomus ūkininkų kartų atsinaujinimo problemos masto matavimui, ir nustato išeities taškus Lietuvos ūkininkų ir šeimos ūkių demografinio gyvybingumo analizei. Atliktas tyrimas remiasi 2010 m. Lietuvos Respublikos visuotinio žemės ūkio surašymo duomenimis. Straipsnyje įvertintas šalies įvairių ūkininkavimo tipų ir ekonominio dydžio klasių ūkininkų ir šeimos ūkių demografinio gyvybingumo lygis, atskleisti ūkių demografinės struktūros ypatumai, palygintas ūkininkų ir šeimos ūkių demografinio gyvybingumo potencialas Lietuvos savivaldybėse.

Raktiniai žodžiai: gyvybingumas, lytis, senėjimas, žemės ūkis.

JEL kodai: J19, J43, Q10.

1. Įvadas

Vienas iš didžiausių iššūkių, susijusių su Lietuvos žemės ūkio gyvybingumu, – tai ūkininkų kartų atsinaujinimas. Ši problema yra aktuali visame pasaulyje, o Europos Sąjungos (ES) mokslininkai grįžta prie jos jau keletą dešimtmečių, kiekvieną kartą, kai prasideda naujo laikotarpio bendrosios žemės ūkio politikos turinio svarstymai. Europos Komisijos (EK) siūlymuose dėl 2014–2020 m. bendrosios žemės ūkio politikos (European..., 2011) ES ūkių gyvybingumo problema iškelta kaip viena iš prioritetinių. Siekiant išsaugoti gyvybingą žemės ūkį, ES narės turėtų skirti ypatingą dėmesį ūkininkų kartų atsinaujinimo problemai spręsti ir pasirūpinti, kad šalies žemės ūkyje būtų pakankamai jaunųjų ūkininkų, turinčių ūkio valdymo žinių.

EK siekis suponavo daugybę mokslinių tyrimų nacionaliniu ir tarptautiniu mastu. Straipsnis papildo šių tyrimų įvairovę, nagrinėjant Lietuvos ūkininkų ir šeimos ūkių demografinio gyvybingumo problematiką. Tyrime nustatomos mažiausiai demografiškai gyvybingos žemės ūkio sritys, todėl analizės rezultatai gali būti naudingi formuojant ir tobulinant paramos kaimui ir žemės ūkiui paskirstymo modelį.

Tyrimo problema nusakoma klausimu, kas nulemia Lietuvos ūkininkų ir šeimos ūkių demografinio gyvybingumo potencialą?

Tyrimo objektas – Lietuvos ūkininkų ir šeimos ūkių demografinė struktūra.

Tyrimo tikslas – ištyrus ūkininkų ir šeimos ūkių ūkininkaujančių asmenų ir jų šeimos narių demografinę struktūrą, nustatyti ūkių demografinio gyvybingumo gerinimo kryptis.

Tyrimo metodika. Kartų atsinaujinimo problemos analizei parinktas ūkininkaujančių asmenų ir jų šeimos narių demografinės struktūros aspektas. Situacija Lietuvos žemės ūkyje analizuojama nustatant dalį ūkių, atitinkančių parinktus kriterijus nuo tiriamos grupės.

Išskirtos dvi svarbios dimensijos, kurios formuoja žemės ūkio demografinio gyvybingumo potencialą: 1) ekonominę riziką prisiimantis asmuo, kuris juridiskai ir fiziškai atsakingas už ūkį; 2) dirbantys ūkyje ūkininkaujantio asmens šeimos nariai. Tyrime atskleidžiama šių dimensijų būklė šalies savivaldybėse (apskaičiuojant rodiklius agreguoti Alytaus r. ir Alytaus m. sav., Kauno m. ir Kauno r. sav., Kretingos r. ir Palangos m. sav., Panevėžio m. ir Panevėžio r. sav., Šiaulių m. ir Šiaulių r. sav., Vilniaus m. ir Vilniaus r. sav., Klaipėdos m. ir Klaipėdos r. bei Neringos sav. duomenys), nagrinėjama situacija lyčių balanso aspektu. Šalies ūkių demografinio gyvybingumo analizei naudoti ES ūkių tipologijos kriterijai: ūkininkavimo tipas ir ekonominio dydžio klasė.

Tyrimas atliktas taikant šiuos metodus: mokslinę literatūros analizę, loginę lyginamąją analizę, duomenų statistinio apdorojimo ir grupavimo bei grafinio vaizdavimo metodus (analizė atlikta su *IBM SPSS Statistics 22*).

Tyrimas remiasi Lietuvos statistikos departamento 2010 m. visuotinio žemės ūkio surašymo duomenimis. Prie tyrimo apribojimų galima priskirti tai, kad analizuoti tik ūkininkų ir šeimos ūkiai, žemės ūkio valdoje turintys vieną ir daugiau hektarų naudojamų žemės ūkio naudmenų arba turintys mažiau kaip vieną hektarą, jei žemės ūkio pardavimo pajamos per metus sudaro ne mažiau kaip 5000 litų (toliau – ūkis). Į tyrimą įtraukti dirbantys ūkyje ūkininkaujantys asmenys ir jų šeimos nariai. Tyrimo imtį sudaro 199267 ūkiai. Svarbu pažumėti, kad tyrimo rezultatams reikšmingą įtaką daro neprekiniių ūkių situacija, kurie sudaro net 73,5 proc. imties.

2. Tyrimo teorinės prielaidos

Gyvybingumas apibrėžiamas kaip gebėjimas išgyventi, gyventi ir normaliai vystytis (Park, 2013). Pastaraisiais dešimtmečiais gyvybingas žemės ūkis vis dažniau siejamas su subalansuota plėtra, t. y. pabrėžiama, kad sistemos išgyvenimas tampa neįmanomu, jei pažeidžiami kritiniai ekonominės, socialinės arba aplinkosauginės dimensijų parametrai. Didžioji dauguma mokslinių tyrimų nukreipta į ekonominį gyvybingumo aspektą, t. y. remiantis įvairiais ekonominiais ir / arba finansiniais kriterijais, vertinamas ūkio gebėjimas išlikti ilgalaikėje perspektyvoje. Pavyzdžiui, I. Jakušonoka, A. Jesemčika, E. Ozola (2008), C. ir V. Burja (2010), J. Savickienės ir A. Slavickienės (2012) tyrimuose nagrinėjama ūkių ekonominio gyvybingumo instrumentarijus kriterijų parinkimo problematika. P. Toro-Mujica ir bendraautorai (2011) analizuoja ekonominio gyvybingumo ir techninio efektyvumo sąsają. J. Scott (2005), S. Adelaja ir bendraautorii (2007), J. Scott ir R. Colman (2008), L. Connolly (2009) tyrimai skiria reikšmingą vaidmenį ekonominio gyvybingumo rodikliams, ta-

čiau autoriai praplečia ūkio gyvybingumo kriterijų rinkinį pasitelkiant svarbius socialinės ir / arba aplinkosauginės dimensijų rodiklius.

Vienas iš kritinių ūkio gyvybingumo kriterijų yra ūkininkų kartų atsinaujinimas. J. Scott (2005) įvardija jį kaip žmogiškojo kapitalo gebėjimą atsinaujinti, siekiant žemės ūkio klestėjimo ilgalaikėje perspektyvoje. Ūkininkų senėjimo problema traktuojama kaip socialinė (European..., 1994) ir siejama su žemesniu vyresnio amžiaus ūkininkų išsilavinimo lygiu, ūkio vystymo perspektyvos ribojimu (Danilowska, 2008), teigiama, kad jaunimas dažniau diegia technologines inovacijas ir greičiau prisitaiko prie pokyčių (Trisorio, 2004).

Ūkininkų kartų atsinaujinimo problemos masto nustatymui taikomi įvairūs kriterijai. Pavyzdžiui, siūloma analizuoti vidutinį ūkininkų amžių (Scott, 2005; 2008). Aukšta šio rodiklio reikšmė sietina su kartų atsinaujinimo problema, tačiau šis kriterijus nesuteikia informacijos apie ūkininkų struktūrą pagal amžių (Scott, 2008), t. y. neatsako į klausimą, ar jaunųjų ūkininkų dalis yra pakankama, siekiant išsaugoti ūkių gyvybingumą.

A. Trisorio (2004) pasitelkia ūkininkų senėjimo indeksą, kuris įvertina 65 m. ir vyresnių ūkininkų dalį iš visų ūkininkų. Šio rodiklio didėjimas ilgalaikėje perspektyvoje rodo augantį kartų atsinaujinimo problemos mastą. Svarbu pažymėti, kad analogiškai gali būti nustatoma ir jaunųjų ūkininkų dalis iš visų ūkininkų (European..., 2012).

Kartų atsinaujinimo problemai analizuoti gali būti pasitelkta ūkininkų amžiaus struktūra, suskirstant ūkininkus į amžiaus grupes (Scott, 2008), arba išvestiniai rodikliai, kurie rodo tik kritinių amžiaus grupių santykį. Pavyzdžiui, gali būti apskaičiuojamas ūkininkų, jaunesnių kaip 35 m. ir vyresnių kaip 55 m. (European..., 2012) arba 15–64 m. ir 65 m. ir daugiau (Dillon, 2008), dalių santykis. Tačiau rodikliai, palyginantys kritines amžiaus grupes, neįvertina skirtumo tarp ūkininkaujančių vyrų ir moterų gyvenimo trukmės, kas apsunkina tyrimo rezultatų interpretavimą.

E. Dillon ir bendraautoriai (2008; 2009; 2010) kartų atsinaujinimo problemos analizei taiko ūkio demografinio gyvybingumo rodiklį. Demografiškai gyvybingu jie įvardija ūkį, kur yra bent vienas šeimos narys, jaunesnis kaip 45 m. Rodiklį siūloma taikyti kaip kartų tęstinumo indikatorius, darant prielaidą, kad ūkininkaujantis šeimos narys iki 45 m. perims ūkį (Brossier, 1990; Dillon, 2009). Tačiau E. Dillon ir bendraautoriai (2009) pabrėžia, kad labai tikėtina paklaida dėl duomenų rinkimo ypatumų (pavyzdžiui, jaunas asmuo gali nepatekti į surašymą, jeigu išvyko studijuoti, tačiau jis gali planuoti grįžti į ūkį ir perimti veiklą). Kita vertus, jaunesni ūkininkai gali pasirinkti alternatyvų verslą arba atsisakyti veiklos, nes nesugebės įveikti „ūkio berniuko“ problemos (Lobley, 2010; Uchiyama, 2008), t. y. dėl valdymo žinių ir įgūdžių stokos nesugebės išsaugoti ūkio gyvybingu.

L. Oberholtzer ir bendraautoriai (2010) vertina žemės ūkio gyvybingumą remiantis ūkininkaujančių asmenų, deklaruojančių, kad tęs veiklą bent 10 metų, skaičiumi. Ūkiai, kur neplanuojama tęsti veiklos, traktuojami keliančiais grėsmę žemės ūkio gyvybingumui, ypač jei jų savininkai neturi įpėdinio arba bent vieno dirbančio ūkyje šeimos nario iki 55 m.

Apibendrinant galima teigti, kad tyrėjai siūlo įvairius ūkininkų kartų atsinaujinimo problemos masto matavimo būdus. Tyrimo objektas irgi skiriasi: vieni tyrėjai

analizuoja situaciją objektu pasirinkdami ūkininkaujančių asmenų, o kiti – viso ūkio šeimos narių amžiaus struktūrą. Pažymėtina, kad abi tyrimo kryptys yra reikšmingos: pirma leidžia įvertinti žmogiškąjį kapitalą remiantis ūkininkais, kurie priėmė sprendimą ūkininkauti ir pradėjo kaupti žinias ir patirtį, būtinas išsaugoti gyvybingą ūkį; antra rodo visų jaunųjų ūkininkaujančių asmenų ir ūkio šeimos narių potencialą žemės ūkyje.

Straipsnyje išskirtos dvi dimensijos, kurios formuoja žemės ūkio demografinio gyvybingumo potencialą: 1) ekonominę riziką prisiimantis asmuo, kuris juridiskai ir fiziškai atsakingas už ūkį; 2) dirbantys ūkyje ūkininkaujantio asmens šeimos nariai. Šios dimensijos leidžia atskleisti ūkių demografinio gyvybingumo potencialą šalies savivaldybėse, įvertinti situaciją ūkininkų lyčių struktūros aspektu.

Literatūros analizė parodė, kad nėra vieningos pozicijos dėl kritinio amžiaus nustatymo. Siūloma viršutinė jaunųjų ūkininkų amžiaus riba svyruoja nuo 35 iki 45 m. Amžius, tinkamas ūkio perdavimui įpėdiniui, prasideda nuo 55 m. Straipsnyje jaunojo ūkininko viršutinė amžiaus riba nustatyta remiantis EK pasiūlymais dėl bendrosios žemės ūkio politikos po 2013 m. (European..., 2011). Nustatant vyresnio amžiaus ūkininkų apatinę amžiaus ribą taikomas 2010 m. Lietuvoje galiojęs senatvės pensijos amžius.

Lietuvos kartų atsinaujinimo situacijai nagrinėti pasirinktas E. Dillon ir bendraautorių (2008; 2009; 2010) ūkio demografinio gyvybingumo apibrėžimas, kuris pakoreguotas atsižvelgiant į EK siūlomą viršutinę amžiaus ribą jaunesiems ūkininkams: „*ūkis yra demografiškai gyvybingas, jeigu ūkyje yra ūkininkaujantis asmuo arba bent vienas šeimos narys jaunesnis kaip 40 metų*“. Siekiant visapusiškai įvertinti ūkio demografinio gyvybingumo potencialo prigimtį, papildomai išskirti *ūkiai, kur ūkininkaujantis asmuo yra jaunesnis kaip 40 metų*. Šis rodiklis itin svarbus, nes jis rodo veiklos patrauklumą jaunesiems ūkininkams.

3. Tyrimo rezultatai

Ūkininkaujantys asmenys ir jų šeimos nariai iki 40 metų Lietuvos savivaldybėse. Siekiant atskleisti ūkių demografinio gyvybingumo potencialą, tikslinga įvertinti du rodiklius: 1) ūkių, kur ūkininkaujantis asmuo yra jaunesnis kaip 40 m., dalį, 2) ūkių, kur yra bent vienas šeimos narys (išskyrus ūkininkaujantį asmenį) jaunesnis kaip 40 m., dalį. Pažymėtina, kad šių rodiklių suma nelygi demografiškai gyvybingų ūkių daliai savivaldybėje, tačiau pateikti rodikliai leidžia identifikuoti pažeidžiamiausias Lietuvos savivaldybes (lentelė).

Ūkių, kur ūkininkaujantis asmuo yra jaunesnis kaip 40 m., dalis šalies savivaldybėse yra itin maža: ji svyruoja nuo 6,4 proc. (Druskininkų sav.) iki 19,7 proc. (Alytaus r. sav.). Ūkių, kur yra bent vienas šeimos narys jaunesnis kaip 40 m. (išskyrus ūkininkaujantį asmenį), Lietuvos savivaldybėse yra daugiau. Šis rodiklis svyruoja nuo 5,7 proc. (Zarasų r. sav.) iki 27,7 proc. (Vilniaus r. sav.).

Remiantis rodiklių aritmetiniais vidurkiais, savivaldybes galima suskirstyti į keturias grupes (lentelė), toks situacijos pavaizdavimas leidžia nustatyti, kas nulemia savivaldybės teritorijoje esančių ūkių demografinio gyvybingumo potencialą. Lyginamoji analizė leidžia teigti, kad daugiau kaip 1/3 savivaldybių nepasiekia šalies vi-

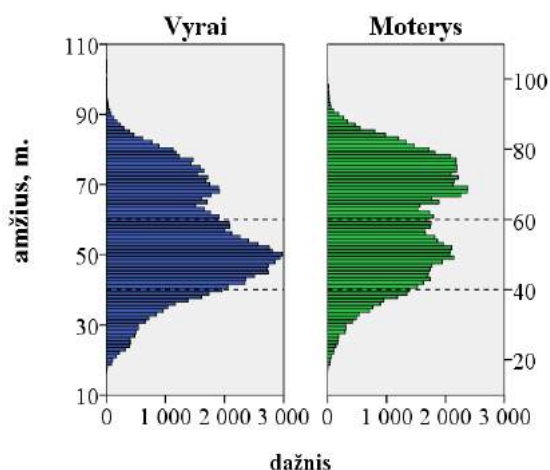
dutinės reikšmės pagal abu rodiklius. Tyrimo rezultatai rodo, kad Lietuvos ūkių demografinio gyvybingumo potencialą didžiaja dalimi nulemia dirbantys ūkyje šeimos nariai iki 40 m., kurie nebūtinai perims ūkio veiklą ateityje. Ūkininkaujančių asmenų, kurie jau priėmė sprendimą dirbti žemės ūkyje, dalis yra maža.

Lentelė. Ūkininkaujančių asmenų ir jų šeimos narių iki 40 m. dalis struktūroje pagal šalies savivaldybes, 2010 m.

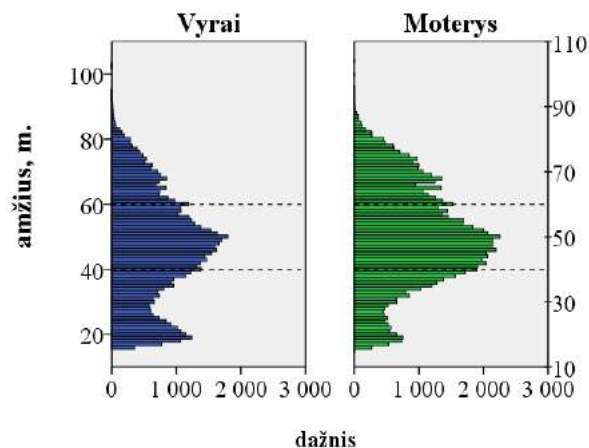
		Ūkiai, kur yra ūkininkaujančių asmenų šeimos nariai iki 40 m. (proc. nuo visų savivaldybių)	
		0,0–15,7 proc.	15,7–30,0 proc.
Ūkiai, kur ūkininkaujantis asmuo yra jaunesnis negu 40 m. (proc. nuo visų savivaldybių)	0,0–12,0 proc.	Anykščių r., Druskininkų, Elektrėnų r., Ignalinos r., Jonavos r., Kaišiadorių r., Kauno r.*, Klaipėdos r.*, Lazdijų r., Mažeikių r., Molėtų r., Panevėžio r.*, Rokiškio r., Šiaulių r.*, Ukmergės r., Utenos r., Zarasų r.	Birštono, Kazlų Rūdos, Marijampolės, Prienų r., Širvintų r., Švenčionių r., Trakų r., Varėnos r., Vilniaus r.*
	12,0–20,0 proc.	Akmenės r., Alytaus r.*, Biržų r., Joniškio r., Jurbarko r., Kelmės r., Kretingos r.*, Pagėgių, Raseinių r., Skuodo r., Šakių r., Šilutės r., Visagino.	Kalvarijos, Kėdainių r., Kupiškio r., Pakruojo r., Pasvalio r., Plungės r., Radviliškio r., Rietavo, Šalčininkų r., Šilalės r., Tauragės r., Telšių r., Vilkaviškio r.

* agreguoti duomenys.

Ūkininkaujančių asmenų ir jų šeimos narių pasiskirstymas pagal amžių ir lytį. Remiantis dirbančių ūkininkaujančių asmenų ir jų šeimos narių amžiaus struktūra galima teigti, kad ateityje Lietuvos žemės ūkyje įvyks ženklūs pokyčiai. Ūkininkaujantys asmenys, sulaukę senatvės pensijos amžiaus, gerokai viršija ūkininkų iki 40 m. skaičių, t. y. ateityje tikėtinas ūkių skaičiaus mažėjimas (1 pav.).

1 pav. Ūkininkaujančių asmenų pasiskirstymas pagal amžių ir lytį, 2010 m.

2 pav. Ūkininkaujančių asmenų šeimos narių pasiskirstymas pagal amžių ir lytį, 2010 m.

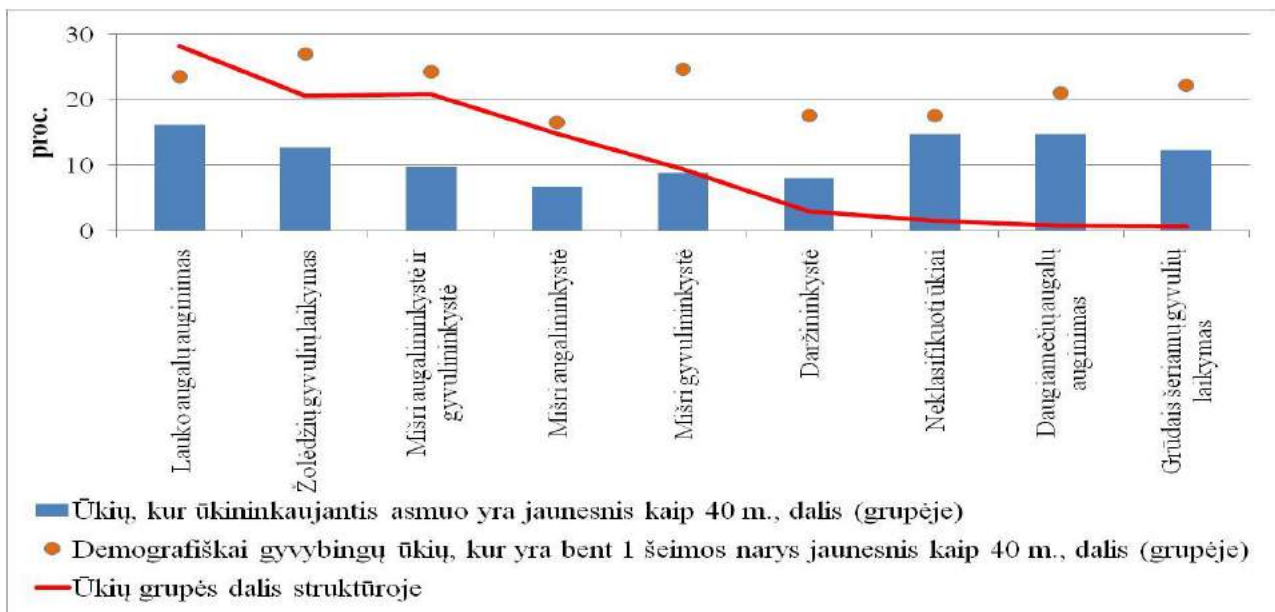
Remiantis 2010 m. visuotinio žemės ūkio surašymo duomenimis, Lietuvoje buvo beveik subalansuotas ūkininkaujančių asmenų pasiskirstymas pagal lytį – vyrai sudarė 51,7 proc. Tačiau amžiaus histogramos struktūra rodo, kad šis balansas pasiektas dėl to, kad į tyrimą įtraukti ūkininkaujantys asmenys, kurie jau peržengė senatvės pensijos amžiaus ribą. Svarbu pabrėžti, kad moterys, sulaukusios senatvės pensijos, sudaro didelę ūkininkaujančių moterų dalį (situacija iš dalies gali būti paaiškinama vyrų ir moterų gyvenimo trukmės skirtumais). Ūkininkaujančių vyrų, nesulaukusių senatvės pensijos amžiaus, dalis viršija analogiškos grupės ūkininkaujančių moterų skaičių. Tokiu būdu galima teigti, kad Lietuvos žemės ūkyje keičiasi ūkininkaujančių asmenų struktūra pagal lytį ir labai tikėtina, kad ateityje dominuos ūkiai, kuriems vadovaus vyrai.

Dirbančių ūkyje šeimos narių (išskyrus ūkininkaujančius asmenis) pasiskirstymo pagal lytį analizė rodo, kad dominuoja moterys, o vyrai sudaro tik 44,5 proc. Šeimos narių amžiaus struktūra yra labiau subalansuota, o senatvės pensijos amžiaus sulaukusių asmenų ir jaunesnių kaip 40 m. ūkininkų santykis yra geresnis (2 pav.).

Ūkininkų ir šeimos ūkių demografinis gyvybingumas pagal ūkininkavimo tipus ir ekonominio dydžio klases. ES ūkių tipologija išskiria du svarbius ekonominei analizei kriterijus: ūkininkavimo tipus ir ekonominio dydžio klases. ES ūkiai skirstomi į devynis pagrindinius ūkininkavimo tipus (Commission..., 2008), kurie turi skirtingą svarbą Lietuvos žemės ūkyje. 2010 m. šalies ūkininkų ir šeimos ūkių struktūra pagal ūkininkavimo tipus pasiskirstė taip: lauko augalų auginimo ūkiai sudarė 28,3 proc., mišrūs augalininkystės ir gyvulininkystės – 20,9 proc., žolėdžių gyvulių laikymo – 20,7 proc., mišrūs augalininkystės – 14,8 proc., mišrūs gyvulininkystės – 9,4 proc., daržininkystės – 3,0 proc., neklasifikuoti ūkiai – 1,6 proc., daugiamečių augalų auginimo ir grūdais šeriamų gyvulių laikymo ūkiai nesiekė net vieno procento.

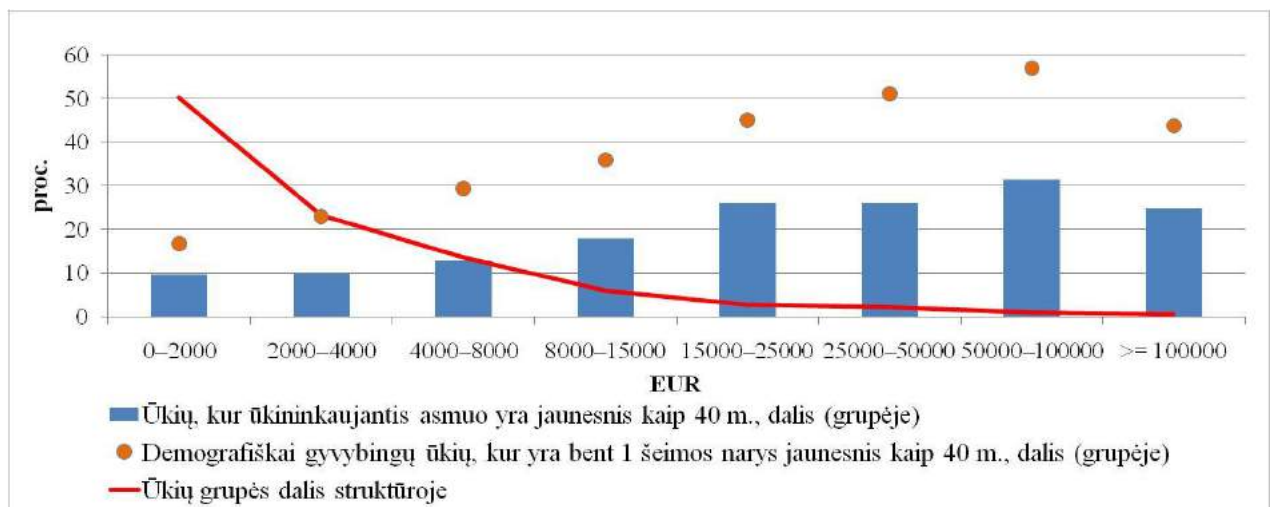
2010 m. Lietuvos visuotinio žemės ūkio surašymo duomenys rodo, kad didžiausia ūkininkaujančių asmenų, jaunesnių kaip 40 m., dalis yra lauko augalų auginimo (16,3 proc.), daugiamečių augalų auginimo (14,8 proc.) ir neklasifikuotuose ūkiuose (14,8 proc.), mažiausia – mišrios gyvulininkystės (8,9 proc.), daržininkystės (8,1 proc.) ir mišrios augalininkystės (6,8 proc.) ūkiuose (3 pav.). Remiantis šiuo rodikliu galima teigti, kad ūkininkaujantys asmenys iki 40 m. linkę specializuoti gamybą, o mišrius ūkius turi mažai jaunųjų ūkininkų. Iš dalies tokią situaciją paaiškina Lietuvoje pasirinktas žemės ūkio paramos modelis (Melnikiene, 2013). Sugretinant rodiklį su mišrių ūkių dalimi 2010 m. žemės ūkio struktūroje galima daryti prielaidą, kad ateityje Lietuvos žemės ūkio struktūra pasikeis.

Ūkio demografinio gyvybingumo rodiklis rodo, kad dirbantys ūkyje šeimos nariai sudaro reikšmingą ūkininkų dalį (pvz., mišrios gyvulininkystės bei mišrios gyvulininkystės ir augalininkystės ūkiuose). Jeigu situacija vertinama atsižvelgiant į viso ūkio žmogiškąjį kapitalą, didžiausią demografiškai gyvybingų ūkių dalį turi šie ūkininkavimo tipai: žolėdžių gyvulių laikymas (27,0 proc.), mišri gyvulininkystė (24,7 proc.), mišri gyvulininkystė ir augalininkystė (24,4 proc.), mažiausią – neklasifikuoti ūkiai (17,6 proc.), daržininkystė (17,6 proc.) ir mišri augalininkystė (16,6 proc.).

3 pav. Ūkininkų ir šeimos ūkių demografinis gyvybingumas pagal ūkininkavimo tipus, 2010 m.

Svarbus ūkių tipologijos kriterijus yra ūkio ekonominis dydis. ES ūkiai suskirstyti į 14 ekonominio dydžio klasių (Commission..., 2008). Lietuvos ūkių demografinis gyvybingumas pagal ekonominio dydžio klases pavaizduotas 4 pav. (VIII–XIV klasių ūkiai sujungti į vieną grupę).

4 pav. Ūkininkų ir šeimos ūkių demografinis gyvybingumas pagal ekonominio dydžio klases, 2010 m.

2010 m. visuotinio žemės ūkio surašymo duomenys rodo, kad didėjant ūkio ekonominiam dydžiui, auga ir ūkių demografinis gyvybingumas, tačiau ūkiuose, kur standartinė produkcija viršija 100 tūkst. eurų, demografiškai gyvybingų ūkių dalis mažėja. Didžiausia dalis ūkininkų (57,0 proc.), jaunesnių negu 40 m., yra grupėje, kur standartinė produkcija yra nuo 50 iki 100 tūkst. eurų. Labiausiai demografiškai pažeidžiami neprekiniai ūkiai, kur standartinė produkcija neviršija 4 tūkst. eurų.

Rekomendacijos dėl ūkininkų ir šeimos ūkių demografinio gyvybingumo gerinimo. 2014–2020 m. bendrosios žemės ūkio politikos laikotarpiu Lietuvoje tikslinga pasinaudoti EK teisės aktų siūlymuose suteikta galimybe parengti ir įgyvendinti

specialią teminę programą, skirtą jauniems ūkininkams. Tyrimas nustato šalies savivaldybes, kurias tikslinga išskirti kaip prioritetas, skirstant paramos jaunųjų ūkininkų įsikūrimui lėšas, bei prioritetinius ūkininkavimo tipus, kur ūkiai yra mažiausiai demografiškai gyvybingi. Rengiant šią programą tikslinga įtraukti priemones, skatinančias ūkininkaujančių asmenų moterų atėjimą į žemės ūkį.

Tyrimo rezultatai atskleidžia, kad mažiausiai demografiškai gyvybingi yra ūkiai, kurių standartinė produkcija yra iki 4 tūkst. eurų. Didžioji dauguma šių ūkių yra ekonomiškai negyvybingi ir labai nereikšmingai prisideda prie šalies apsirūpinimo maistu, tačiau jie yra itin svarbūs išsaugant kaimo vietovių gyvybingumą. Tokie ūkiai yra nepatrauklūs jauniems asmenims ir jų skaičius ateityje mažės. Siekiant padidinti šių ūkių patrauklumą (taip pat ir jauniems ūkininkams), siūloma, nustatant naujo politikos laikotarpio „aktyvaus ūkininko“ apibrėžimą, atsižvelgti į jų indėlį į kaimo vietovių gyvybingumo išsaugojimą ir su tam tikromis išlygomis suteikti galimybę paremti šiuos ūkius per tiesiogines išmokas.

4. Išvados

1. Pagrindžiant 2014–2020 m. bendrosios žemės ūkio politikos paramos paskirstymo priemonių, skirtų ūkininkų kartų atsinaujinimo problemai spręsti, poreikį, siūloma taikyti kriterijus, kurie leidžia įvertinti du svarbius ūkių demografinio gyvybingumo potencialo aspektus: ūkininkaujančių asmenų ir ūkio šeimos narių iki 40 m. dalį struktūroje. Tyrimo rezultatai sudaro galimybę palyginti ūkininkų ir šeimos ūkių demografinę situaciją Lietuvoje ir išskirti prioritetas savivaldybes paramai pagal šį kriterijų. Nustatytos mažiausiai demografiškai gyvybingos Lietuvos savivaldybės (Anykščių r., Druskininkų, Elektrėnų r., Ignalinos r., Jonavos r., Kaišiadorių r., Kauno r., Klaipėdos r., Lazdijų r., Mažeikių r., Molėtų r., Panevėžio r., Rokiškio r., Šiaulių r., Ukmergės r., Utenos r., Zarasų r.) bei atskleista šalies savivaldybių ūkių demografinio gyvybingumo potencialo prigimtis.

2. Ūkininkų ir šeimos ūkių palyginimas pagal ūkininkų amžiaus grupes ir lytį leidžia teigti, kad Lietuvos žemės ūkyje ateityje dominuos ūkininkaujantys asmenys vyrai, todėl aktuali paramos kryptis – priemonės, kurios skatintų ūkininkaujančių moterų atėjimą į žemės ūkį.

3. 2010 m. Lietuvoje buvo tik 11,8 proc. ūkių, kur ūkininkaujantys asmenys buvo jaunesni kaip 40 m., ir 23,2 proc. demografiškai gyvybingų ūkių, kur buvo bent vienas ūkininkaujantis šeimos narys iki 40 m. Mažiausia ūkininkaujančių asmenų, jaunesnių kaip 40 m. dalis, yra daržininkystės ir mišriuose ūkiuose, todėl 2014–2020 m. šie ūkininkavimo tipai yra aktuali paramos paskirstymo kryptis.

4. Ūkių demografinis gyvybingumas priklauso nuo ūkio ekonominio dydžio. Žemiausias demografinio gyvybingumo lygis yra neprekinuose ūkiuose, kurių standartinė produkcija yra mažesnė kaip 4 tūkst. eurų, tačiau jie sudaro net 73,5 proc. šalies ūkių. Remiantis tyrimu galima teigti, kad šių ūkių skaičius ateityje mažės.

Literatūra

1. Adelaja, S., Colunga-Garcia, M., Gibson, M. A., Lake, M. B. (2007). The Future of Farmland Preservation Programs: From Retention to Viability and Resiliency // Trans Atlantic Land Use Conference, Washington D. C. – http://www.landpolicy.msu.edu/modules.php?name=Pages&sp_id=300&op=printfriendly&txt=++Pages+%3A+Papers [2013 09 10].
2. Brossier, J. (1990). Agriculture: Methods and Socio-Economic Criteria for the Analysis and the Prevision of Land Use and Land Evaluation. – Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities. 289 p.
3. Burja, C., Burja, V. (2010). Financial Analysis of the Agricultural Holdings Viability in Romania in the European Context // Annales Universitatis Apulensis Series Oeconomica. No. 12 (1): 63–71.
4. Commission Regulation (EC) No 1242/2008 of 8 December 2008 Establishing a Community Typology for Agricultural Holdings. (2008). – <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2008:335:0003:24:EN:PDF> [2013 09 10].
5. Connolly, L. (2009). Changing Structure and Production Patters of Irish Agriculture – Trends and Prospects // 17th International Farm Management Congress „Global Agriculture“, Bloomington / Normal, Illinouis, USA. – http://www.ifmaonline.org/pdf/congress/09_Connolly.pdf [2013 07 25].
6. Danilowska, A. (2008). Structural Pensions in Polish Agriculture – the First Experiences in the EU Member Conditions // Economic Science for Rural Development. No. 17: 52–58.
7. Dillon, E. J., Hennessy, T., Hynes, S. (2010). Assessing the Sustainability of Irish Agriculture // International Journal of Agricultural Sustainability. No. 8 (3): 131–147.
8. Dillon, E. J., Hennessy, T., Hynes, S. (2009). Towards Measurement of Farm Sustainability – an Irish Case Study // International Association of Agricultural Economists Conference, Beijing, China. – <http://ageconsearch.umn.edu/bitstream/51786/2/IAAE%20Sustainability%20paper%20final.pdf> [2013 07 25].
9. Dillon, E., Hennessy, T., Hynes, S., Commins, V. (2008). Assessing the Sustainability of Irish Farming // 107th EAAE Seminar „Modelling of Agricultural and Rural Development Policies“, Sevilla, Spain. – <http://ageconsearch.umn.edu/bitstream/6474/2/cp08di18.pdf> [2013 07 25].
10. European Commission. (2012). Generational Renewal in EU Agriculture: Statistical Background // EU Agricultural Economic Briefs. No. 6. 10 p.
11. European Commission. (2011). Proposal for a Regulation of the European Parliament and the Council on Support for Rural Development by the European Agricultural Fund for Rural Development (EAFRD). – http://ec.europa.eu/agriculture/cap-post-2013/legal-proposals/index_en.htm [2013 06 28].
12. European Commission. (1994). EC Agricultural Policy for the 21st Century. – Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities. 152 p.
13. Jakušonoka, I., Jesemčika, A., Ozola, E. (2008). Assessment of Economic Viability for Agricultural Holdings Included into the FADN of Latvia // Economic Science for Rural Development. No. 17: 77–85.
14. Lobley, M., Baker, J. R., Whitehead, I. (2010). Farm Succession and Retirement: Some International Comparisons // Journal of Agriculture, Food Systems, and Community Development. Vol. 1. No. 1: 49–64.
15. Melnikiene, R., Volkov, A. (2013). Impact of the CAP Support Measures on the Agricultural Sector in Lithuania // Multi-Annual Programme Competitiveness of the Polish Food Economy under the Conditions of Globalization and European Integration: Economic, Social and Institutional Factors in the Growth of Agri-food Sector in Europe. No. 67.1: 112–127.

16. Oberholtzer, L., Clancy, K., Esseks, J. D. (2010). The Future of Farming on the Urban Edge: Insights from Fifteen U.S. Counties about Farmland Protection and Farm Viability // *Journal of Agriculture, Food Systems, and Community Development*. Vol. 1. No. 2: 59–75.
17. Park, C., Allaby, M. (2013). *Dictionary of Environment and Conservation*. 2nd edition. – Oxford: Oxford University Press. 504 p.
18. Savickienė, J., Slavickienė, A. 2012. Ūkių ekonominių gyvybingumą lemiančių veiksnių vertinimas Lietuvos ūkininkų ūkių pavyzdžiu // *Žemės ūkio mokslai*. No. 19 (1): 53–67.
19. Scott, J. (2005). *Farm and Community Viability: report on interview results*. – http://www.organicagcentre.ca/Docs/GPI%20Atlantic/Farm_Community_Viability.pdf [2013 09 10].
20. Scott, J., Colman, R. (2008). *The GPI Soils and Agriculture Accounts. Towards a Healthy Farmland Food System: Indicators of Genuine Progress*. – <http://www.gpiatlantic.org/pdf/agriculture/thffs.pdf> [2013 09 10].
21. Trisorio, A. (2004). *Measuring Sustainability: Indicators for Italian Agriculture*. – Rome: National Institute of Agricultural Economics. 172 p.
22. Toro-Mujica, P., García, A., Gómez-Castro, A. G., Acero, R., Perea, J., Rodríguez-Estévez, V., Aguilar, C., Vera, R. (2011). Technical Efficiency and Viability of Organic Dairy Sheep Farming Systems in a Traditional Area for Sheep Production in Spain // *Small Ruminant Research*. No. 100: 89–95.
23. Uchiyama, T., Lobley, M., Errington, A., Yanagimura, S. (2008). Dimensions of Inter-generational Farm Business Transfers in Canada, England, the USA and Japan. *Japanese Journal of Rural Economics*. Vol. 10: 33–48.

DEMOGRAPHIC VIABILITY OF LITHUANIAN FARMS

Nelė Jurkėnaitė

Lithuanian Institute of Agrarian Economics

Received 05 11 2013; accepted 05 12 2013

Summary

Over recent years an issue of generational renewal in agriculture of the European Union is treated as a topical challenge. This talking-point is critical to uphold viable agriculture in the long run. The paper provides an analysis of the main criteria empowering the measurement of the scale of a generational renewal's problem and sets a baseline for the analysis of demographic viability of Lithuanian farmer and family farms. The research is based on the of results of the Agricultural Census of the Republic of Lithuania 2010. The paper analyses a situation of demographic viability of farmer and family farms by type of farming and economic size units, covers the issues of gender balance of farm holders and their family members, compares the nature of farmer and family farms' demographic viability in Lithuanian municipalities.

Keywords: ageing, agriculture, gender, viability.

JEL Codes: J19, J43, Q10.